

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 74 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 74 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU TURKEY'S GEOPOLITICAL POSITION TODAY

Selahattin ÇELİK*

Öz

Eski dünya karalarının ortasında yer alan Türkiye toprakları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Beşeri ve Ekonomik Coğrafya açısından dünyanın en hareketli alanlarından biri olmuştur. Yerleşme tarihi boyunca irili ufaklı çok sayıda, güç gruplarının amansız mücadele alanı olan bu topraklar, günümüzde de bu özelliğini korumaktadır.

Söz konusu mücadelenin ana sebebi, Türkiye'nin yer aldığı toprakların yeryüzünde her ülkeye nasip olmayan elverişli jeopolitik konumudur. Türkiye, doğal güzellikleri ve tarihi varlığı, elverişli iklimi, yeryüzünde nadir olarak görülen flora ve fauna toplulukları, zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları, etrafındaki denizler ve stratejik boğazları, su kaynakları ile her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir. Ayrıca mensup olduğu inancı paylaşan ülkelerin ve soy birliğinin bulunduğu Türk Dünyasını oluşturan devletlerin lideri konumunda olması siyasi yönden de gücüne güç katmaktadır.

İdeal bir jeopolitik konumun hemen bütün şartlarını taşıma şansına sahip bir ülkenin, egemenlik arayışı içinde olan güçler tarafından rahap bırakılması mümkün değildir. Söz konusu jeopolitik konumu gereği boğazlardan geçip sıcak denizlere varmak isteyen etkin güçler tarafından yakından izlenmiştir. Bu müntaz coğrafyaya göz dikendünya egemenliği arayışındaki güçler, ülkeyi güçsüz bırakılıp kendilerine bağımlı olması için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır. Bu durum ülkeye zaman zaman büyük sıkıntılar yaşatmasına rağmen, bazen de büyük güçlerin çıkar çatışmasından dolayı önemini daha da artırmıştır.

Doğu Akdeniz'de egemenlik mücadelesinin, Kafkasya'da Ermeni-Azeri çatışmalarının olduğu, Orta Doğu'da karışıklıkların devam ettiği günümüzde Türkiye'nin jeopolitik önemi artarak devam etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin her devirde yadsınamayan ve giderek daha da artan jeopolitik konumuna bir kez daha dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Jeopolitik, Konum, Zenginlik, Coğrafya.

Abstract

Turkey is located in the middle of the land territory of the ancient world, today as in the past, has become one of the world's most haraeketl area in terms of human and economic geography. These lands, which have been the battleground of many large and small power groups throughout the history of settlement, preserve this feature today.

It said the main reason for the fight of Turkey takes place in the territory of each country on earth is destined favorable geopolitical position. Turkey, natural beauty and historical presence, favorable climate, earth a rare flora and fauna, rich underground and aboveground resources, the surrounding seas and strategic straits, has attracted always attention to water resources. In addition, the fact that he is the leader of the countries that share the belief that they belong to and the states that make up the Turkic World, which has a lineage, adds to its political power.

It is not possible for a country that has the chance to fulfill almost all the conditions of an ideal geopolitical position to be afflicted by the powers that seek sovereignty. Due to its geopolitical position, it has been closely monitored by active powers that want to pass through the straits and reach warm seas. Although this situation causes great difficulties to the country from time to time, it has increased its importance even more due to the conflict of interests of the great powers.

East of sovereignty struggle in the Mediterranean, where the Armenian-Azerbaijani conflict in the Caucasus amid continuing turmoil in the Middle East continues today increased the importance of Turkey's geopolitical. In this study, it can not be denied in every era in Turkey and increasingly drawn attention once again to an increasing geopolitical position.

Keywords: Turkey, Geopolitics, Location, Wealth, Geography.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Coğrafya Bölümü, ORCID:0000-0003-2528-8859, selahattincelik@kilis.edu.tr

1. GİRİŞ

Yerleşme süreci insanlık tarihi ile başlar. İnsanlar çoğalıp topluluklar oluşturduktan sonra buldukları alanların dışına yayılmaya başlamalarıyla birlikte yaşamaya en elverişli alanlara sahip olma yarışı başlamış ve bu alanlar kapışılırcasına paylaşılmış ve jeopolitik mücadele bu yarışla başlamıştır (Özçağlar, 2006, 97). “Yer politikası” anlamına gelen ve Siyasi Coğrafya’nın bir bilim dalı olan Jeopolitik kavramı, ilk defa 1896 yılında İsveç kökenli coğrafyacı Rudolf Kjellén tarafından ortaya atılmıştır (Yılmaz, 2012, 12).

Jeopolitik, sınırları içindeki ve uluslararası arenadaki siyasi davranışlarını, coğrafi unsurlar aracılığıyla anlamak, açıklamak ve geleceği tahmin etmek üzerine kurulu coğrafi konuma, politik güce ve güç dağılımına odaklanan bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Siyasi Coğrafya kapsamında bir bilim dalı olan Jeopolitik, Siyasi Coğrafyanın devletlere sağladığı avantaj ve dezavantajları inceler. Alman Jeopolitik bilimci Haushofer Jeopolitiği, “içinde yaşanan coğrafi bölgenin ve tarihi gelişimin etkisi altında devletin üzerinde bulunduğu yer ile ilgisi” olarak; Spykman ise “bir ülkenin güvenlik politikasının coğrafi unsurlara göre planlanması” diye tanımlamıştır. Dar anlamlarda “siyaset ve Coğrafyanın karşılıklı etkileşimine dayanan millî politika” (Definition of Geopolitics | Dictionary.Com) ve “ekonomik, sosyal siyasal ve stratejik faktörlerin, devletlerin dış politikalarına etkisinin incelenmesi (Acar, 1994, 8) olarak datanımlan ve sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, dinler, kültürler, mezhepler, demografi, diller, edebiyat, ideolojiler, siyasi organizasyonlar, ekonomik faaliyetler, siyasi konjonktür gibi çok sayıda alanı kapsayan Jeopolitik, ülkelerin mevcut ve gelecekteki önemi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Jeopolitik, günümüzde “coğrafya, ekonomi ve demografi gibi faktörlerin siyaset ve özellikle de bir devletin dış politikası üzerindeki etkisinin incelenmesi; jeopolitik tarafından yönlendirilen bir devlet politikası, bir konuyla ilgili politik ve coğrafi faktörlerin bir kombinasyonu” gibi anlamlar kazanmıştır (Definition of Geopolitics/geopolitics).

Devletlerin jeopolitik özellikleri, dış politikalarını ve uluslararası siyasetteki konumlarını etkilemektedir. Yer politikası anlamındaki Jeopolitikte Türkiye’nin özel bir önemi vardır. Türkiye’nin çevresinin denizlerle çevrili olması, önemli boğazlara sahip olması, Karadeniz ve Hazar Denizi Havzalarına yakınlığı, ve bir Akdeniz ülkesi olması dış politikasını şekillendirmede belirleyici rol oynamaktadır.

Çok önemli bir jeopolitik konuma sahip olmasından dolayı Türkiye dünya egemenliğinde söz sahibi olmak isteyen güçler tarafından devamlı tehdit edilmiştir. Bu tehditlerin hiçbir zaman sona ermeyeceği ve gelecekte de devam edeceğinden şühe duyulmamalıdır. Aynı zamanda bir Orta Doğu ülkesi olan Türkiye’nin güçlenmesi, egemen güçlerin bu coğrafyadaki çıkarlarına en büyük engeldir. Bundan dolayı ülkenin varlığının korunması ve devamı, önemli jeopolitik konumunun şuurunda olarak; sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda daima güçlü olmasına bağlıdır.

2. TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK KONUMU

Toplumların üzerinde yer aldıkları coğrafi ortamın kontrolünde sahip oldukları sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarıyla yansıttıkları ve uygulamaya koydukları hayat tarzı, yeryüzünde izleyecekleri tutum ve davranışlarını yani siyasetlerini belirler (Özçağlar, 2006). Ülkelerin coğrafi konumu günümüz ve gelecekteki varlıkları ve etkinlikleri üzerinde çok etkilidir. Bu durum ülkelerin adeta kaderini belirler. “Coğrafya kaderdir” sözü bu nedenle ortaya atılsa gerek.

Devletleri birer canlı organizmaya benzeten Beşeri Coğrafyanın kurucularından Ratzel’in de dediği gibi devletler, yer aldığı ortamda birer biyolojik organizmalar gibi mekanla bazı etkileşimler içindedir. Bu bağlamda devletler gelişme ve yayılma eğilimi gösterirler. Ekonomik değeri yüksek sahalara ülkelerine katmak isterler. Bu durum onları ihtilaf ve amansız mücadelelere sürükler (Ratzel, 1896, 97-107). Siyasi Coğrafya ve önemli bir dalı olan Jeopolitik bilimini birinci derecede etkileyen faktörler coğrafi konum, saha (mekan), yer şekilleri, iklim özellikleri ve sulardır (Göney, 1993, 55).

Türkiye, tartışmasız insanların yeryüzünde yaşayabileceği en elverişli bir coğrafi konuma sahip ülkelerden biridir. Bu yönüyle Türkiye, hem bir Avrupa ülkesi, hem Asya ülkesi, hem Akdeniz ülkesi, hem bir Ortadoğu ülkesi, aynı zamanda bir Kafkasya ülkesidir (Atalay, 2011, 405). Söz konusu bu coğrafi konum

Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika arasındaki jeopolitik jeostratejik, ticari, kültürel etkileşim ve ulaşım gibi pek çok alanlarda hayati bir önem taşımaktadır.

2.1. Coğrafi Konum

Coğrafi konum bir yerin dünya üzerinde enlem ve boylamlara yani Ekvator ve Başlangıç Meridyenine (Greenwich) olan uzaklığına göre kapladığı alanı ifade eder. Coğrafi konum bir ülkenin iklim, bitki örtüsü, toprak ve su kaynakları gibi Fiziki Coğrafya özellikleri bakımından dünyadaki yerini belirtmesi açısından önem taşır (Atalay, 2011, 405).

Bilindiği gibi Türkiye kara kütlelerinin büyük yer kapladığı Kuzey Yarım Kürenin orta kuşağında, 36-42 derece kuzey paralelleri ile 26-45 derece doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. Kuzey Yarım Kürede yer almak coğrafi konum açısından çok önemlidir. Bilindiği gibi, karaların büyük bir kısmı Kuzey Yarım Kürede yer almakta, bu yarım kürede kara parçaları birbirine daha yakın bulunmakta, yeraltı ve yerüstü suları daha zengin bir potansiyele sahip olmaktadır. Ayrıca sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki insan faaliyetleri daha canlı bir görünüş sergilemektedir.

Sekil 1: Türkiye'nin matematik konumu.

Siyasi ve ekonomik Coğrafyada bir yerin konumunda enlem, boylamdan daha önemlidir. Çünkü konumda önemli bir yere sahip olan iklimi, kabaca enlemler belirler. İnsanların yerleşim tarihi boyunca görüldüğü gibi günümüzde de en hareketli alanlar Orta İklim Kuşağı olmuştur. Büyük medeniyetler, güçlü devletler, önemli organizasyonlar, belli başlı büyük sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik merkezler daha çok buradagelişmişlerdir (Göney,1993, 57). Dünya nüfusunun büyük bir bölümünün yaşadığı; en canlı ekonomik, sosyal, siyasal olayların cereyan ettiği, kara kütlelerinin de çok büyük bir alan kapladığı bölüm hep Kuzey Yarım Küre olmuştur.

İzduşüm yüzölçümü 779.452 km², gerçek alanı 814.578 km² olan Türkiye'nin izduşüm alanı ile gerçek alanı arasında 35.126 km²'lik bir fark oluşu oldukça engebeli bir arazi yapısına sahip olduğunu göstermektedir (Atalay, 2011, 405). Almanya, Hollanda, Belçika, Polonya gibi genelde düz bir yapıya sahip olan ülkelerin bazılarında bu fark yok denecek kadar az iken, bazılarında Türkiye araziyle kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Bu durumun özellikle ulaşım başta olmak üzere bazı yönlerden olumsuz bir etki bırakması yanında; hidroelektrik santralleri, içme ve kullanma suları potansiyeli, reli ve endemik bitki türlerinin zenginliği açısından büyük faydaları vardır. Küresel iklim değişikliğinin ısı artışı yönünde seyrettiği günümüzde suların gelecekteki önemin artarak devam edeceği açıktır.

Eni, boyunun (en doğusu-en batısı; en kuzeyi-en güneyi arasındaki mesafe itibarıyla) aşağı yukarı 2.7 katı olan ve kabaca bir dikdörtgene benzeyen Türkiye topraklarından doğu-batı boyunca 18 meridyen, kuzey-güney doğrultusundan 6 paralel geçmektedir. En doğusu ile en batısı arasında 76 dakikalık bir yerel zaman farkı vardır. Türkiye'nin toplam kara sınırları 2875, toplam kıyı uzunluğu 8333 km uzunluğundadır. Kapladığı alan itibarıyla bütün Avrupa ülkelerinin her birinden daha geniş bir yüzölçümüne sahip olan Türkiye, İran hariç tüm komşularının her birinden daha büyük bir alana sahiptir.

Hem Asya hem de Avrupa kıtalarında toprağı bulunan Türkiye, özellikle ulaşım bakımından bir köprü konumundadır. Türkiye toprakları, doğal konumu itibarıyla Asya Avrupa arasında doğal bir köprü özelliğine sahip olduğu gibi, eski dünya karaları olarak bilinen, en eski ve en hareketli toplulukların mücadele alanı olan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en fazla yaklaştığı bir alanda yer almaktadır. Bu farklı alanlardan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yönlerden etkilenmektedir. Orta Doğu ülkelerinin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına yakın olan Türkiye ekonomik yönden olumlu bir şekilde etkilendiği gibi, ayrıca bu ülkelerle aynı dine mensup olmasından dolayı sosyal, siyasal ve kültürel bakımından da etkileşim içindedir. Kuzeydoğuda Türk Cumhuriyetleri ile soy ve inanç birliği bakımından yakın olan Türkiye, batıdaki Avrupa ülkeleriyle de bilim, teknoloji ve çağdaş uygarlık açısından etkileşim halindedir.

Türkiye'nin Kuzey Yarım Kürenin Orta İklim Kuşağında yer alması, insanların yaşamına en uygun olan Subtropikal Orta Kuşak ikliminin etkisine sahip olma şansını getirmiştir. Bu sahanın kuzeyine doğru gidildikçe sert karsal iklim ve gür bitki örtüleri yer yer insan faaliyetlerini sınırlarken, güneye doğru gidildikçe deaşırı sıcak tropikal iklim ve büyük kara kütlelerinde yer alan geniş çöller yaşam alanlarını sınırlandırmaktadır. Bu yüzden geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünyanın sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik merkezlerinin çoğunun yer aldığı sahalar Kuzey Yarım Küre olmuştur. Aynı şekilde, iklim şartlarının uygun, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının daha zengin, kısaca insanların yaşamasına en elverişli yerler karaların en geniş yer kapladığı Kuzey Yarım Küre ve özellikle de Orta İklim Kuşağı olmuştur.

Türkiye çok zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahiptir. Oduka zengin bor, krom, demir, bakır, linyit, boksit, fosfat yatakları vardır. Ayrıca stratejik değeri çok yüksek olan ve nükleer enerji üretiminde kullanılan yeraltı kaynaklarını barındırmaktadır. Özellikle yüzlerce alanda kullanımı söz konusu olan ve toplam dünya rezervlerinin yarısından fazlasını teşkil eden bor mineralleri Türkiye'dedir.

Türkiye, elverişli ikliminin verdiği imkanlarla zengin bir tarımsal potansiyel şansına sahiptir. Tropikal iklim alanlarında yetişen bazı bitkisel ürünler dışında türkiye'de yetişmeyen tarım ürünü yok gibidir. Çok çeşitli sanayi bitkilerinden tahıl ürünlerine, sebze ve meyvelerden yağlı tohum bitkilerine, çay bitkisindenhaşhaş üretimine her kültür bitkisi rahatlıkla üretilebilmektedir. İnsanların beslenme, giyinme, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayan ve ekonomik değeri yüksek olan bu bitkilerin büyük bir kısmının ihtiyaca cevap verdiği bir coğrafyadır. Bazı ihtiyaç fazlası ürünlerin de ihraç edilerek ekonomiye katkı sağlandığı dünyadaki nadir ülkelerden biridir.

Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'nin coğrafi konumunun avantajları ve dezavantajlarına ilişkin katılımcı görüşleri şu şekilde belirlenmiştir (Değirmenci, 2019, 99-1009).

Tablo 1: Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantajlar (Değirmenci 2019'dan değiştirilerek)

Konular	Tercih sayısı	Avantaj oranı(%)
Üç tarafının denizlerle çevrili olma	81.00	45.00
Kıtalar arasında köprü olma	77.00	42.77
İklim ve bitki örtüsü çeşitliliği	68.00	37.77
Boğazlara sahip olması	49.00	27.22
Önemli tarihi ve ticaret yollarına sahip olma	31.00	17.22

Turizmçeşitliliğine sahip olması	22.00	12.22
Zengin yeraltı ve enerji kaynaklarına sahip olma	21.00	11.66
Boru hatları ve enerji koridoru	12.00	6.66
Verimli tarım alanları ve topraklara sahip olma	9.00	5.00
Kültür etkileşimi ve çeşitliliğine sahip olma	8.00	4.44
Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapma	3.00	1.66
Önemli su ürünleri potansiyellerine sahip olma	2.00	1.11

Tablo 2: Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı dezavantajlar (Değirmenci 2019'dan değiştirilerek).

Konular	Tercih sayısı	Avantaj oranı (%)
Sınır komşularımız	45.00	25.00
Stratejik konumdan kaynaklanan çıkar çatışmaları	33.00	18.33
Çeşitli tehditlere açık olması	24.00	13.33
Ortadoğu ülkelerine yakın olması	23.0	12.77
Çeşitli enerji kaynakları ve petrole yakın olması	17.00	9.44
Dağlık ve engebeli oluşu	17.00	9.44
Terör ve savaş olaylarının sık yaşandığı yer olması	13.0	7.22
Güvenlik ve savunma giderlerinin fazla olması	6.3	3.33
Önemli stratejik kaynaklara sahip olması	6.3	3.33
Göçmen ve mülteci sorunları	4.2	2.20
Deprem kuşağında yer alması	4.2	2.20
İklimin olumsuz etkileri	3.1	6.60
Su kaynakları	2.1	1.10
Kültürel yozlaşma	2.1	1.10

2.2. Özel Konum

Özel konum bir ülkenin nüfus yüzölçümüne, yer şekillerine, su kaynaklarına, denizlere, belirli sosyal ve kültürel alanlara, önemli yollara, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına, ulaşım şartlarına, ticaret ve turizm alanlarına, önemli üretim ve tüketim bölgelerine göre durumunu belirtir.

2.2.1. Nüfus ve Yüzölçümü

Bir yerdeki insan sayısı anlamına gelen nüfus, bir ülkenin gelişmesi ve varlığını devam ettirmesi için son derece önemli bir etkidir. Nüfus bakımından kalabalık olan ülkeler gelişmemiş olsalar bile dünya siyasetinde göz önüne alınmak durumundadırlar. Ancak sadece nüfusun sayısı, hatta okuma-yazma oranının yüksek olması gelişmişliğin ölçüsü sayılamaz. Tartışmasız dünyada güçlü, her yönden gelişmiş ve söz sahibibir ülke olabilmek için sahip olunan nüfusun her yönden vasıflı yani kaliteli olması gerekir. Geçmişte etkinliği daha yüksek olan nüfusun günümüzde mensup olduğu ülkeye etkinlik kazandırabilmesi büyük ölçüde nicelik değil, nitelik bakımından üstün olmasına bağlıdır. Bugün yeryüzünde küçücük bir nüfus ve yüzölçümüne sahip olan ülkelerin kendilerinden kıyaslanamayacak kadar kalabalık ve geniş alana sahip büyük ülkelerden çok daha etkin olduğu gözden kaçmamaktadır.

Son sayımda nüfusu 83 milyonu aşan Türkiye, nüfus bakımından dünyanın en kalabalık ülkeleri arasında yer almaktadır. Ancak oldukça genç ve ezici çoğunluğu aktif bir nüfus yapısına sahip olan ülkenin tam anlamıyla vasıflı bir özelliğe sahip olduğu söylenemez. Ülkenin sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve varlığını sürdürmesi, dünyada söz sahibi olabilmesi için mevcut nüfusunun iyi eğitilmiş, çağdaş bilim ve teknolojiye ayak uydurmuş olması gerekmektedir.

780 bin km²'lik alanı göz önüne alındığında Türkiye'nin nüfusta olduğu gibi dünyada ilk sıralarda değil, nüfus yoğunluğunda orta sıralarda yer aldığı görülür. Ancak yüzölçümü bakımından Rusya hariç tüm Avrupa ülkelerinin her birinden ve dünyadaki ülkelerin çoğundan daha geniş bir alana sahiptir. Japonya, Hollanda, Belçika gibi küçücük yüzölçümüne rağmen ne kadar gelişmiş bir durum sergilediği göz önüne alınırsa, ülkelerin kapladığı alanın ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

Şekil 2: Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri.

2.2.2. Yer Şekilleri

Yer şekilleri bir devletin kuruluş ve gelişmesi ile yeryüzündeki Jeopolitik öneminin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bir başka deyişle topografik özellikler ülkelerin jeopolitiği üzerinde dolaylı ve dolaysız olarak çok çeşitli şekillerde etkili olurlar. Özellikle iklimi ile beraber yer şekillerinin bir ülkenin gelişmesinde etkisi oldukça belirleyici bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkiyi ülkenin sınırlarının belirlenmesinden, üretim türleri ve miktarlarından insan karakterlerine kadar her alanda görmek mümkündür.

Yer şekilleri açısından bakıldığında Türkiye, denizlere uzun kıyıları olan bir kıyı ülkesi olması yanında; bu kıyıların hemen gerisinde yükselteleri yer yer 2000 m'nin üzerinde olan dağlar ve yaylaların bulunduğu bir coğrafyadır. Ortalama yükseltisi 1132 m olan oldukça engebeli bir topografyaya sahiptir. Avrupa'nın ortalama yükseltisi 280 m, Afrika'nın ortalama yükseltisi 670 m, K. Amerika'nın ortalama yükseltisi ise ancak 600 m'dir (Göney, 1993, 106). Verimli kıyı ovaları zengin tarım alanları ve yerleşme, iç kısımlardaki dağ ve yaylalar ise maden, hidroelektrik enerji üretim, vejetasyon, turizm ve rekreasyon alanları olarak öne çıkmaktadır.

Dünya nüfusunun çok büyük bir kısmı yükseltisi 500 m'ye kadar olan kıyı alanlarında toplanmıştır. En büyük yerleşmeler, ekonomik faaliyetler bakımından en yoğun ve hareketli alanlar olan kıyı bölgeleinde yer alır. Bu yönden kıyı bölgeleri ülkelerin jeopolitik önemini olumlu yönde etkiler. Bunun yanında kıyı ve düzlük alanlar genelde savunmayı kolaylaştıracak ve işgali zorlaştıracak dağ, tepe, vadi, geçit gibi doğal oluşumlardan yoksun oldukları için kolayca ele geçirilebilir alanlardır. Bu yüzden yerleşme tarihinde en çok alan mücadelesine uğrayan ve farklı güçler tarafından el değiştirilen alanlar kıyı ve düzlük alanlar olmuştur.

2.2.3. Su Kaynakları

Bir ülkenin kara ve denizlere göre olan konumu o ülkenin zenginlik, güvenlik, siyasi ve egemenlik gibi özellikleri ile yakından ilgilidir. Örneğin yeryüzünde denize kıyısı olmayan ülkelerin en fazla olduğu kıta Afrikadır. Dünya üzerinde insanlık tarihi boyunca en yoksul, geri kalmış ve sömürgecilik hareketlerine en fazla maruz kalan ülkeler de Afrika kıtasında yer almaktadır (Göney, 1993, 63). Kıyılarda yer alan ülkeler kıyılardaki elverişli iklim şartları, ulaşım, ticaret ve turizm imkanlarından daha fazla yararlanabilme şansına sahiptirler. Bu yüzden dünyada nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin en

yoğun olduğu alanlar kıyı ve kıyıya yakın olanlar olmuştur. Tarihte iz bırakan eski ugarlıkların çoğu kıyı bölgelerinde kurulup gelişmişlerdir. Günümüzde dünya siyasetinde söz sahibi olan büyük devletler de hep kıyılarda yer alan ülkelerdir.

Türkiye'nin toplam kıyı uzunluğu 8.333km'yi bulmaktadır. Bu kıyıların 648 km'si Anadolu, 786 km'si Trakya, 1067 km'si adalara aittir (Atalay, 2011, 406). Üç tarafının denizlerle çevrili olması ulaşım, turizm, ticaret ve su ürünleri açısından büyük avantajlar sağlar. Bilindiği gibi en ucuza mal olabilecek ulaşım şekli sulara yapılan ulaşımdır. Dünya ticaretinin büyük bir bölümü deniz ulaşımı ile sağlanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2007, 4999). Uzun bir deniz kıyısına sahip olan ülkenin kıyılarındaki oluşturulan limanlar, yerleşim tarihi boyunca kıyılarda beşeri faaliyetleri canlı tutmuş ve buralarda önemli kıyı kentleri oluşmuştur. Bu canlılık günümüzde de artarak devam etmektedir. Günümüzde bütün dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de nüfus ve yerleşmelerin, ticaret, turizm ve ulaşım faaliyetlerinin en yoğun olduğu alanlar kıyı kesimleridir.

Yer yüzünde deniz imkanlarından yararlanma konusunda Türkiye'nin özel bir yeri ve önemi vardır. Bu konunun en belirgin özelliği boğazlardır. Stratejik önemi yüksek boğazlara sahip olan ülkeler dünya düzeyinde oluşan politik güçler dengesinde etkin roller oynamakta ve bunun yanında bir takım avantajlara sahip olabilmektedir (Koday, Z., Koday, S. ve Kaymaz, Ç. K., 2017, 882). Özellikle ulaşım bakımından büyük öneme sahip olan boğazlar insanlık tarihi kadar eski olan bir öneme ve aynı zamanda da çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Özey, 2014: 118). Tarih boyunca Anadolu ve çevresinde gelişen uygarlıklar ve kurulan devletler, egemenliklerinin yayılması ve devamı için boğazların stratejik önemlerinin farkına varmış ve onları kontrol altında tutmak için olağanüstü gayret sarf etmişlerdir. Bu mücadelede Yunanlılar, Romalılar, İranlılar, Selçuklular, Osmanlılar, Ruslar, güçlü Avrupa devletleri ilk akla gelenlerdir.

Dünyada stratejik su yolları olan boğazların en önemli ikisi Türkiye'dedir. İstanbul Boğazı 32 km uzunluğunda, en dar yeri hisarlar arasında 698 m; Çanakkale Boğazı ise 62 km uzunluğunda en dar yeri 1250 m olan (Arınç, 2018, 174) dünyanın en önemli su yollarıdır. İstanbul ve Çanakkale boğazları barışta ulaşım, ticaret, turizm ve su ürünleri gibi ekonomik faaliyetler bakımından büyük faydalar sağladığı gibi; muhtemel bir savaşta ülke savunması ve güvenliği için hayati önem taşırlar. Boğazlar ayrıca Karadeniz'e kıyısı olan Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan ülkelerinin açık denizlere çıkışları için tek su yoludurlar. Bazı Türk cumhuriyetleri ve İran'ın deniz ulaşımında da önemli rolleri vardır.

Marmara Deniziyaklaşık 240 km uzunluğunda 70 km genişlikte ve 11.350 km²'lik alana sahip tamamı Türkiye Toprakları ile çevrili bir iç denizdir. İstanbul Boğazı'yla Karadeniz'e, Çanakkale Boğazı'yla da Ege Denizi ile bağlantısı vardır. Marmara Denizi kıyılarındaki deniz ulaşımının sağlandığı birçok liman vardır. Bu stratejik öneme sahip su kaynaklarının dışında Türkiye topraklarında irili ufaklı çok sayıda akarsu ve göl bulunmakta bu akarsu ve göllerin doğal, ekolojik, rekreasyon ve ekonomik alanlarda önemli faydaları bulunmaktadır.

Yine büyükbir iç deniz olan Akdeniz'e en uzun kıyısı olan ülkelerden biri Türkiye'dir. Hazar Havzası, Orta Doğu'daki enerji merkezlerini ve bu bölgelerden gelen enerji nakil boru hatlarının kontrolünü elinde bulunduran Doğu Akdeniz, hem bulunduğu coğrafyaya hem de bu coğrafyadan Batı'ya giden enerji ve ticari malın ithalat ve ihracatının geçiş ve münakale yolunun mühim bir parçasıdır. Ayrıca askeri mühimmatın akışının kontrol altında tutulması açısından da hayati bir öneme sahiptir (Harunoğulları, 2020, 457). Doğu Akdeniz'de hak ve egemenlik mücadelesinin olduğu günümüzde Türkiye'nin doğal olarak sahip olduğu haklar, egemen güçler tarafından göz ardı edilmektedir. Şu husus iyice bilinmelidir ki, hak ve egemenlik söz konusu olduğu zaman Doğu Akdeniz'de tereddütsüz hak idda edebilecek ülkelerden biri Türkiye'dir. Dolayısıyla Türkiye hesaba katılmadan doğu Akdeniz'de alınacak hiçbir karar meşru olmaz.

Ortalama yükseltisi 1132 m'yi bulan Türkiye arazileri oldukça engebeli bir yapıya sahiptir. Bu arazinin yüksek kısımlarına daha fazla düşen yağmur ve kar şeklindeki yağışlar, kurak ve yarı kurak bölgelere göre daha yüksek bir akarsu ve yeraltı su potansiyeli oluşturur. Bu durumdan yararlanılarak oluşturulan barajlar, ülke enerji ihtiyacının önemli bir kısmını hidroelektrik santrallerinden elde etmektedir. Ayrıca oluşan baraj gölleriyle geniş tarım arazileri sulanmakta ve irili ufaklı çok sayıda yerleşim yerinin içme ve kullanma suyu ihtiyacı karşılanmaktadır.

2.2.4. Sosyal ve Kültürel Yapı

İnsanlar bazı özellikleri bakımından birbirlerinden farklı olarak yaratılmışlardır. Yeryüzünde 6 binden fazla etnik grubun yaşadığı belirtilmektedir (Atalay, 2011, 414). Ülkelerin nüfusunu oluşturan toplumların farklı kültürlere sahip olması hukuk, insan hakları ve özgürlükler açısından ayrımcılık, ötelenme, kin, nefret ve düşmanlık unsuru değil; birbirlerini tanıma ve yaklaşmaya sebep olan birer zenginlik unsuru olmalıdır.

Yüzyıllarca farklı medeniyetlerin beşiği olan sınır ülkesi Türkiye, Doğu ve Batı kültürlerini sentezleyen bir bölge olmakla beraber, tüm Türk Dünyası'nın da merkezi konumundadır (Şimşek, 2014, 3). Türk halkı ve yönetimleri mensup olduğu inanç ve örflerin gereği olarak sadece ülkesinde yaşayan etnik topluluklar arasında değil; tarih boyunca egemenliği altında yaşayan diğer toplumlara da insan hak ve hürriyetleri, adalet, eşitlik, şefkat ve merhamet duygularıyla yaklaşmışlardır. Tarih bunun sayısız örnekleriyle doludur. Bu yüzden Anadolu topraklarında yüzyıllarca farklı inanç ve etnik yapıları mensup gruplar kardeşçe bir arada yaşamışlardır. Egemen güçlerin göz diktikleri coğrafyalarda çıkarları uğruna oluşturdukları fitne, fesat ve karışıklık günümüzde zirve yaptığı günümüzde bile söz konusu unsurlar kardeşçe bir arada yaşamaya devam etmektedirler.

Türkiye halkları mensup olduğu İslam Dini'nin de gereği olarak vatansever, milli ve manevi değerlerine bağlı, fedakar, cesur, iyi niyetli, dürüst, güçsüz ve zayıfın yanında, zalimin karşısında, hürriyet ve bağımsızlığına son derece düşkün özelliklere sahiptir. Bütün bu hasletler ülkenin birliği, beraberliği, bütünlüğü ve geleceği için son derece büyük önem taşırlar. Sahip olunan bu ulvi ve evrensel müspet değerler diğer dünya toplumları ile devletleri arasında da barış, adalet, huzur, yardımlaşma ve işbirliğinin gelişip pekişmesi açısından son derece önemlidir.

2.2.5. Kara, Deniz ve Hava Ulaşımı

Türkiye toprakları, Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan doğal bir köprü ve Afrika'dan Avrupa'ya uzanan en kestirme kara yollarının geçtiği bir konumdadır. Bu yüzden bu üç kıta arasındaki kara, demir ve deniz ulaşımı Türkiye üzerinden gerçekleşmektedir. Yani Avrupa ülkelerinden başlayıp güney ve doğu Asya ülkelerinde son bulan uluslararası öneme sahip transit kara ve demir yolu güzergahları Türkiye'den geçer. Yine Avrupa'dan başlayıp Orta Doğu ve Kuzeydoğu Afrika ülkelerinde son bulan kara ve demir yolu ulaşımının geçiş alanı burasıdır.

Söz konusu alanların hava yolu ulaşımı uçuş hatları Türkiye hava sahasını kullandığı gibi, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin de güney istikametine yönelen uçuş hatları Türkiye üzerinden gerçekleşir. Bu ülkelerin Akdeniz ve okyanuslara deniz yoluyla ulaşmaları için Türkiye'den geçme dışında başka şansları yoktur. Kısaca belirtmek gerekirse önemli Jeopolitik konumundan dolayı özellikle nüfus, beşeri ve iktisadi faaliyetler bakımından dünyanın en yoğun ve hareketli alanlarına yakın olması, en sık ulaşım sebekelerinin Türkiye topraklarından geçmesine sebep olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Şekil 3: Türkiye'nin jeopolitik konumu

2.2.6. Yeraltı Zenginlik Kaynakları

Türkiye oldukça zengin yeraltı kaynaklarına sahip olduğu gibi dünyanın en zengin enerji kaynaklarının yakınında ve onların önemli tüketim alanlarına sevk edildiği yollar üzerinde bulunmaktadır. Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin çoğunu barındıran Orta Doğu, Türk cumhuriyetleri ve Rusya bu kaynakları dış dünyaya bir şekilde ihraç etmek zorundadır. Türkiye bu ürünlerin geçiş sahası üzerinde yer almaktadır. Dolayısıyla çevresindeki bu zengin doğal kaynakları hem en az masrafla ithal etmekte hem de transit geçişlerinde kazançlar elde etmektedir. Zira dış dünyaya tankerlerle uzun bir zamanda oldukça masraflı bir şekilde ulaşan bu kaynaklar, Türkiye'ye borularla, kısa bir zamanda ve az bir masrafla ulaşabilmektedir. Boru hatlarıyla İskenderun Körfezi'ne ulaşan enerji kaynakları yöreyi bir enerji üssü haline getirmiştir.

Türkiye topraklarında bir kısmı işletilmekte, diğer bir kısmı da yeraltında duran çok sayıda maden kaynakları vardır. Özellikle bor mineralleri ve krom gibi dünya rezervlerinin önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Stratejik değeri çok yüksek olan ve nükleer enerji üretiminde kullanılan birçok maden kaynağı da tespit edilmiştir.

Türkiye çok önemli jeopolitik ve stratejik konumundan dolayı çeşitli uluslararası siyasi, ekonomik ve askeri kuruluşlarda tercih edilmekte ve üye oldukları bu kuruluşlarda da kilit rol oynamaktadır. Türkiye halihazırda Birleşmiş Milletler, NATO, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (İMF) gibi kuruluşlara üyedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Jeopolitik, yerleşme tarihi boyunca ülkelerin dünya üzerindeki etkinliğinde en önemli faktör olmuştur. Günümüzde ülkelerin kaderlerini büyük ölçüde belirleyen jeopolitik konum, gelecekte de önemleri üzerinde belirleyici rol oynayacaktır. Türkiye toprakları coğrafi ve özel konumundan dolayı yerleşme tarihinin her döneminde sayısız güçlerin kıyasıya mücadele ettiği bir alan olmuştur. Bugüne kadar ulaşan tarihi kalıntılar, bu toprakların kesintisiz olarak önemli uygarlıklara sahne olduğunu göstermektedir.

Orta kuşakta olması elverişli iklim, zengin ve çeşitli bitki örtüsü, verimli toprak ve su kaynakları bakımından önemini artırmaktadır. Geniş bir yüzölçümü ve büyük bir genç nüfus potansiyeline sahip olması, halkın refah güvenliğine ve iş gücü potansiyeli bakımından sıkıntı çekmemesine sebep olmuştur.

Eski dünya karalarının (Asya, Avrupa ve Afrika) ortasında bulunması ulaşımın kavşak noktası olması ve çeşitli kültürlerden etkilenmesine zemin hazırlamıştır.

Dünya üzerinde her ülkeye nasip olmayan stratejik değeri oldukça yüksek yeraltı (bor ve krom gibi) ve yerüstü (buğday ve hayvan varlığı gibi) zenginlik kaynaklarına sahiptir. Etrafının denizlerle çevrili olması iklim, ulaşım, su ürünleri ve turizm yönünden paha biçilmez imkanlar sunmaktadır. Dünyanın en önemli bağazlarına sahip olması barışta ekonomik faaliyetler, savaşta ülke güvenliği açısından kilit rol oynar. Çevresindeki ülkelere göre yüksek ve engebeli olması güvenliği açısından, tatlı su kaynakları bakımından zengin sayılabilecek potansiyele sahip olması gittikçe stratejik bir güç haline gelen su kaynakları bakımından önem kazanmasına sebep olmuştur. Farklı kültürlerin etkileşim alanı olması, dünya siyasetinde öne çıkmasına sebep olan Türkiye; insanının iyi, doğru ve güzel olarak kabul edilen değerlere sahip olması dünyada saygın bir konuma yükselmesine yol açmıştır.

Doğal yönden doğu ile batı arasında zaten bir köprü görünümündeki bu topraklar bu iki kutbun birçok yönden etkileşimi sağlayan geçiş kuşağı olmuştur. Bu önemli konumundan dolayı uluslararası sosyal, siyasal ve ekonomik kuruluşlara üye olan Türkiye, bu kuruluşların yönlerdirdiği dünya siyasetinde önemli rol oynayan ülkelerden biri olmuştur. Günümüzde de Türkiye'nin önemli jeopolitik konumu; dış politikası, ulusal hedefleri ve ideallerinin belirlenmesinde oldukça etkili rol oynamaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse; Türkiye'nin jeostratejik konumu küresel güçleri bile kısıktırarak derecede önemlidir. Bu durum ülkeye büyük yararlar sağladığı gibi, önemli bazı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bu yüzden elverişli konumunun sunduğu bütün avantajlardan en iyi bir şekilde yararlanacak şahsiyetli bir dış politika izlenmelidir. Söz konusu fırsatların etkisini azaltacak ve güvenliğini tehlikeye düşürecek yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arıncı, K., (2018). *Ege ve Marmara Bölgeleri*. 2. Baskı, Biyosfer Araştırmaları Merkezi, No: 321.
- Atalay, İ., (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. 8. Baskı, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Acar, A., (1994). Jeopolitiğin Kavramı ve Tanımı. *Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2. S. 1-9.
- Değirmenci, Y. (2019). Öğretmen Adaylarının Bakış Açısıyla Türkiye'nin Coğrafi Konumunun İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 5/2, s. 91-110.
- Göney, S., (1993). *Siyasi Coğrafya*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, C. 1, S. 42, s: 455-481.
- Özey, R. (2012). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. (3. Baskı), Aktif Yayınevi.
- Ratzel, F., (1896). Die Geozetesraumliehen Waechstums der Staaten. *Petermanns Mitteilungen*, C. 42, s. 97-107.
- Ratzel, F., (1923). *Politische Geographie*. 3. Baskı.
- Özçağlar A., (2006). *Coğrafya'ya Giriş*. Hilmi Usta Matbaacılık.
- Şimşek, İ. (2014). Türkiye'nin Jeopolitik Önemi: Köprü Mü? Kanat Mı? Merkez Mi?, *Türk Asya Stratejik araştırmalar Merkezi*.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitabevi.
- Yılmaz, S., (2012). *Jeopolitik ve Jeostrateji*. Kripto Yayınları.
- Koday, Z., Koday, S. Ve Kaymaz, Ç. K., (2017). Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 21(3), s. 879-910. https://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji. (05.10.2020).
- <https://www.akademikkaynak.com/jeopolitik-nedir.html>? (03.10.2020).
- <https://www.dictionary.com/browse/geopolitics>. (01.10.2020).
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/geopolitics>. (03.09.2020).